

Examensarbete

Hösten 2008

Lärarytbildningen

Utan fantasi ingen empati!

– en undersökning om hur förskollärare
anser att barnberättelser kan användas för att
bidra till barns empatiska utveckling

Författare:

Charlotte Kastengren

Jeanette Persson

Handledare:

Pella Sahlin

www.hkr.se

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

Utan fantasi ingen empati!

– en undersökning om hur förskollärare anser att barnberättelser kan användas för att bidra till barns empatiska utveckling

Abstract

Uppsatsen belyser barnberättelsens påverkan på barns empatiska utveckling. Syftet är att undersöka om förskollärare anser att de medvetet använder sig av barnberättelser för att främja barnens empatiska utveckling.

Uppsatsen innehåller tidigare forskning kring människans empatiska utveckling, samt hur man kan använda barnberättelserna för att utveckla empati hos barn. Den tidigare forskningen visar att empati inte är något vi föds med utan något som vi utvecklar genom moral, förebilder och mognad. Uppsatsen innehåller även metoder för hur man kan använda sig av barnberättelser för att utveckla empati i arbetet med barnen, men även på vilket sätt berättelserna främjar barns empatiska utveckling. Många forskare ställer sig positiva till att barnberättelser främjar den empatiska utvecklingen.

Undersökningen har, med kvalitativa intervjuer, gjorts med fyra förskollärare på fyra olika förskolor. Resultatet påvisar att förskollärare använder sig av barnberättelser i arbetet med barnen, men alla har dock inte empati som ett medvetet syfte, men att de anser sig vara medvetna om att barnberättelser kan främja barns empatiska utveckling. Undersökningen har givit oss svar på de frågeställningar vi satte inför arbetet.

Ämnesord: Empati, barnberättelse, utveckling, förskola

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

Innehållsförteckning

Förord.....	- 5 -
1. Inledning.....	- 6 -
1.1 Bakgrund.....	- 6 -
1.2 Syfte.....	- 7 -
1.3 Pedagogisk relevans.....	- 7 -
2. Forskningsbakgrund.....	- 8 -
2.1 Barns empatiska utveckling.....	- 8 -
2.1.1 EQ – emotionell intelligens.....	- 10 -
2.2 Barnberättelser för att främja den empatiska utvecklingen.....	- 11 -
2.2.1 Empati och moraliska aspekter.....	- 14 -
2.2.2 Empati och identifikation.....	- 14 -
2.2.3 Se till andras livssituation.....	- 15 -
3. Problemprecisering.....	- 17 -
4. Empiri.....	- 18 -
4.1 Metod.....	- 18 -
4.2 Förskollärarna som deltog i undersökningen.....	- 19 -
4.3 Urval.....	- 19 -
4.4 Bearbetning av data.....	- 20 -
4.5 Etiska överväganden.....	- 20 -
5. Resultat.....	- 21 -
5.1 Resultat av intervjuerna.....	- 21 -
5.1.1 Att läsa/berätta dagligen.....	- 21 -
5.1.2 Urval och tillgänglighet av barnberättelser.....	- 22 -
5.1.3 Syftet med att läsa berättelser för barnen.....	- 23 -
5.1.4 Barnberättelser för att främja barns empatiska utveckling.....	- 24 -
5.2 Analys.....	- 26 -
6. Diskussion.....	- 28 -
6.1 Läsning av barnberättelser.....	- 28 -
6.2 Tillgång till sagostund.....	- 29 -
6.3 Syftet med barnberättelserna.....	- 30 -
6.4 Empati genom de moraliska budskapen.....	- 30 -
6.5 Empati genom barnberättelsen.....	- 31 -
6.6 Konsekvenser av resultatet.....	- 32 -
6.7 Slutsatser.....	- 34 -
6.8 Förslag till vidare forskning.....	- 34 -
7. Sammanfattning.....	- 35 -
Källförteckning.....	- 36 -
Bilaga I.....	

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

Förord

Arbetet med uppsatsen har varit både slitsamt och rolig. Vi som har skrivit den har på ett ultimatum sätt kompletterat varandra under arbetets gång, och har hjälpts åt genom hela arbetet.

Vi vill börja med att tacka våra respondenter ute på fältet för att de ville ställa upp och svara på våra frågor. Utan dem hade det inte blivit någon undersökning. Tack!

Vi vill vidare tacka vår handledargrupp för all positiv och negativ respons, samt vår handledare Pella Sahlin för den tid hon lagt ner på att läsa och kommentera. Tack!

Slutligen vill vi tacka alla som stöttat oss genom arbetets gång och hjälpt oss att korrekturläsa vår uppsats. Tack!

Högskolan Kristianstad

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

1. Inledning

I denna undersökning kommer vi att belysa vad förskollärare anser om att använda barnberättelser för att främja barns empatiska utveckling. Vi kommer vidare att klargöra vad de har för syfte med barnberättelsernas budskap.

I arbetet kommer vi att använda oss av termen barnberättelser då vi menar folksagor, bilderböcker samt annan skönlitteratur för barn. Vi har valt att innefatta samtliga i begreppet barnberättelse då vi menar all litteratur där barn får möjlighet att använda fantasin och sätta sig in i en annan värld. Genom att använda ett ord kan vi på ett övergripligt sätt konkretisera för läsaren vad vi menar att barnberättelser innebär och vad vi valt att innefatta i detta begrepp.

Litteraturavsnittet har delats upp i tidigare forskning om hur barns empati utvecklas och hur barn genom att identifiera sig med figurerna i barnberättelserna kan utveckla sin empati, samt hur barn genom den moral och de livssituationer som beskrivs i barnberättelserna tillägnar sig redskap för att handla empatiskt. Vi har därefter valt att göra kvalitativa intervjuer med fyra olika förskollärare vilket redovisas i resultatet. Detta resultat sammanfattas i en analys och diskuteras, därefter redovisas konsekvenserna och slutsatserna av vårt resultat.

1.1 Bakgrund

Höjer (2007) utgår från det kognitivistiska perspektivet då han poängterar att empati inte är något som vi föds med utan något som vi måste lära in. Det är därför viktigt att börja arbeta för att utveckla små barns empati så tidigt som möjligt i deras liv. Detta poängteras även i läroplanen för förskolan (Lpfö98) då där konstateras att verksamheten i förskolan ska arbeta för att varje individ utvecklar sin förmåga att känna empati och omtanke om andra. Utifrån detta blev vi intresserade av hur man arbetar med att främja barns empati i förskolan.

När vi fördjupade oss i ämnet om hur man kan arbeta för att främja empati hos barn i förskolan fann vi författare som Bettelheim (1979) vilka hävdar att barnberättelser kan användas för att främja barns empatiska utveckling och att inte använda barnberättelser är att beröva barn på kunskap om det verkliga livet och på så sätt hindra deras inre utveckling. Detta gjorde oss nyfikna och vi bestämde oss för att fokusera på om man kan arbeta med

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

läsning av barnberättelser för att främja barns empatiska utveckling. Öhman (2003) hävdar att man genom barnberättelser får redskap att stärka barnens empatiska förmåga. Barnen får genom barnberättelser möjlighet att identifiera sig med olika karaktärer och kan då utveckla och bearbeta sina känslor. I folksagorna kan barnet lätt känna igen sig i huvudpersonen som ofta är liten och ställs inför olika svårigheter.

Utifrån Öhman (2003) och Bettelheim (1979) blev vi intresserade av frågan om förskollärare är medvetna om att barnberättelser kan främja barns empatiska utveckling och om de använder barnberättelserna i syftet att främja empati. Vi vill därför undersöka om förskollärare arbetar med läsning av barnberättelser för att bidra till barnens empatiska utveckling men även vad de anser om att arbeta med barnberättelser som ett redskap för att bidra till barnens empatiska utveckling.

1.2 Syfte

Syftet med studien är att undersöka om förskollärare arbetar medvetet med läsning av barnberättelser för att främja barns empati. Det vi också vill undersöka är om förskollärare har ett medvetet syfte med budskapen i de barnberättelser som de läser eller berättar i arbetet med barnen.

1.3 Pedagogisk relevans

Vår förhoppning är att arbetet ska ge inblick i hur barnberättelser kan stimulera barns empatiska utveckling. Genom undersökningen vill vi belysa att empati inte är något vi föds med utan något som lärs in och att det därför är viktigt att medvetet arbeta för att utveckla barns empatiska förmåga redan i förskolan.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

2. Forskningsbakgrund

Utifrån förskolans läroplan (*Lpfö98*) kan man konstatera att det i förskolans mål ingår att främja barns empatiska utveckling. Styrdokumentet understryker att barnen ska få redskap för att kunna sätta sig in i och skapa förståelse för andras livssituation, samt visa respekt och hjälpa varandra.

Förskolan skall uppmuntra och stärka barnens medkänsla och inlevelse i andra människors situation. Verksamheten skall präglas av omsorg om individen och syfta till att barnens förmåga till empati och omtanke om andra utvecklas, liksom öppenhet och respekt för skillnader i människors uppfattningar och levnadssätt. (Läroplanen för förskolan, 2005, sid.25)

Utifrån ovanstående läraruppdrag menar vi att barnberättelser i allmänhet är en viktig del av förskolans verksamhet och är därför intresserade av att veta hur den delen fungerar, eller inte fungerar, i förskolan. I detta kapitel kommer vi att belysa den forskning som är både positiv och negativ till att empati främjas av läsning av barnberättelser. Forskningsbakgrunden går in på hur barn utvecklar sin empati. Vi har sedan utgått från detta då vi i följande kapitel utgått från de olika teorierna och kopplat till hur läsning av barnberättelser kan främja barns empatiska utveckling.

2.1 Barns empatiska utveckling

Empati anses inte vara en egenskap som människor föds med utan något vi måste utveckla, och den utvecklingen behöver börja tidigt. Höjer (2007) hävdar utifrån det kognitivistiska perspektivet att empati är unikt för människan och är något som måste läras in redan i tidig ålder. Öhman (2003) menar att människan föds med förmågan att kunna utveckla inlevelse och medkänsla. Spädbarn är och vill vara i relation till sin omgivning, framförallt mamman. Bara några dagar gamla spädbarn kan skilja mänsklig gråt från konstgjort gråtljud och reagerar på detta med egen oro. Forskarna är inte överens om detta är empati eller endast en reflex, men Öhman anser att genom övning och stimulans kan detta utvecklas till en människa med god empatisk förmåga.

Höjer (2007) anser att empati innebär att ha förståelse för någon eller någras känslomässiga situation, till skillnad från sympati där man tar parti för någons känslor. Empati innebär att kunna och vilja lyssna på andra, menar Raundalen (1997), men också då man kommer i

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

kontakt med andras känslor kunna komma fram till hur man ska ta ställning och reagera. Viktigt är också att man kan jämföra de olika känslorna och leva sig in i dem.

Raundalen (1997) hänvisar till det kognitivistiska perspektivet som hävdar att barns moral och grund till empati utvecklas genom de situationer där barnet kommer i kontakt med olika dilemman och konflikter i vardagslivet. Genom att få delta i olika samspel utvecklas barnens förmåga att leva sig in i och förstå andras människors situation, vilket är empati. Öhman (2003) anser att alla vuxna personer runt barnen är förebilder och har ett ansvar för deras empatiska utveckling. Barn påverkas av allt vi säger och gör, menar Öhman, men också allt det vi inte gör och inte säger. Alla vuxna kan synliggöra och sätta ord på både det onda och det goda, vilket hjälper barnen att urskilja vad som är och inte är empatiska handlingar.

Höjer (2007) poängterar att det finns olika stadier i barns empatiska utveckling, då han utgår från Hofmans forskning.

- Första stadiet är global empati, som äger rum under första levnadsåret. Detta innebär att barnet reagerar med samma känslor som någon i dess omgivning, till exempel att det gråter för att någon annan gråter.
- Andra stadiet är egocentrisk empati, som infaller under barnets andra levnadsår. Nu skiljer barnet på sig själv och sin omgivning. Det kan känna sig in i det andra upplever men kopplar det till sig själv och till exempel tröstar andra som det själv hade velat bli tröstat.
- Tredje stadiet är empati för andras känslor, som pågår från cirka två-sju års ålder. Barnet blir mer medvetet om att det själv och andra har olika känslolägen och vad detta innebär. Det egocentriska försvinner mer och mer och barnet börjar kunna se till andra individers bearbetning av känslor.
- Fjärde stadiet är empati för en annan persons generella tillstånd, och infaller i tonåren. Nu kan barnet helt sätta sig in någon annans livssituation.

Barns empatiska utveckling inom den sociala inlärningsteorin sker genom att barnet identifierar sig med goda förebilder, hävdar Raundalen (1997), och därmed tar barnen efter dessa personers sätt att handla utifrån empati. Detta stödjer vi då vi har erfarenheter av att barn inte gör som vi säger utan som vi gör. Detta anser även Höjer (2007) då han poängterar

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

att genom de erfarenheter barnet får av hur vuxna agerar empatiskt mot andra lär sig barnet hur det ska agera empatiskt mot människor i sin omgivning. Raundalen (1997) menar att hur barnet väljer att uttrycka sin empati beror på vilka förväntningar som finns på hur barnet ska reagera empatiskt i en specifik gemenskap, det vill säga att om förväntningarna är att barnet ska reagera genom att visa sin empati genom fysisk omsorg och hjälpsamhet reagerar barnet efter dessa förväntningar, vilket även bidrar till barnets empatiutveckling.

Diskussioner med barn bidrar till deras empatiska utveckling, enligt studier som redovisas av Raundalen (1997). Genom att förklara och diskutera barnets empatiska handlingar bidrar man till barnets förståelse och att det kommer att agera på samma empatiska sätt i liknande situationer.

Brok (2007) menar att de erfarenheter av relationer till andra, som det lilla barnet tillägnar sig, är grundläggande för deras förståelse för sig själva och andra. Denna psykiska utveckling stimuleras av bland annat kommunikation och samspel med andra. Författaren utgår från Freuds psykodynamiska teori då hon menar att personligheten och den psykiska utvecklingen och därmed även den empatiska utvecklingen är beroende av erfarenheter man gör i den tidiga barndomen.

Raundalen (1997) hävdar att i tidigare undersökningar har det visat sig att förmågan att visa empati är beroende av barnets identitetsutveckling och självförtroende. Ju längre barnet kommit i sin identitetsutveckling och ju bättre självförtroende det har, desto längre är barnet i sin empatiska utveckling. Likaså har det visat sig att empatin speglar barnets moral och är därför också beroende av var barnet befinner sig i sin moraliska utveckling.

2.1.1 EQ – emotionell intelligens

Man brukar mäta intelligens som IQ, men det visar endast vår förmåga att tillgodogöra oss akademiska färdigheter och kunskaper. EQ är något utöver det då det handlar om känslomässig intelligens. Det innebär att veta vad man känner, vare sig det är negativa eller positiva känslor.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

EQ är en förkortning för Emotional Quotient vilket på svenska betyder emotionell kvot, men EQ i Sverige brukar benämnas som emotionell intelligens. I begreppet EQ ingår fem begrepp menar Kimber (1999); självkänedom, motivation, hantera sina känslor, social kompetens och empati. EQ startades som ett undervisningsprogram för förskolan och skolan med syfte att utveckla dessa kompetenser hos varje individ. Empati inom EQ innebär att förstå och hantera olikheter och olika känslor samt ta tillvara på dem och att kunna se saker ur olika perspektiv. Höjer (2007) konstaterar att empati är en av utgångspunkterna i begreppet EQ som skapades av de amerikanska forskarna Peter Salovey och John D Mayer.

Kimber (1999) hävdar vidare att läsning av barnberättelser är ett utmärkt sätt att arbeta med empati inom EQ då man genom att läsa barnberättelser för barnen ger dem möjlighet att leva sig in i någon eller några av rollerna. Efter barnberättelsen kan man föra dialoger med barnen om karaktärernas olika känslor och barnens egna bemötanden av andras känslor. Att höra barnberättelser innebär att barnen, genom att bli medvetna om sina egna känslor, kopplar detta till sin egen vardag och i dialoger efter barnberättelsen delger varandra av sina erfarenheter. Genom att diskutera barnberättelsen får de tillgång till andras perspektiv och får därmed mer kunskap om varandras känslor, vilket är att känna empati, menar Kimber.

2.2 Barnberättelser för att främja den empatiska utvecklingen

Det är viktigt att ha ett syfte med vad man vill bidra till i barnens utveckling när man väljer de barnberättelser som man ska läsa för dem, hävdar Brok (2007). Utifrån detta menar hon, att man som förskollärare bör ha kunskap om vad varje individ har för behov för att med hjälp av barnberättelsen stimulera varje barns utveckling, eftersom det är i barnberättelsens handling som det skapas möjligheter för barnet att utvecklas och skapa förståelse. Om syftet är att bidra till barnens empatiutveckling är det förutom barnberättelsens handling viktigt att själv vara empatisk mot barnen, det vill säga göra dem delaktiga i barnberättelsen genom till exempel dialoger. Genom att visa empati fungerar man som en förebild för barnen då det blir en självklarhet att lyssna på varandra, att lyfta fram varje individ och ta del av och acceptera varandras olikheter.

Det finns tre centrala begrepp som påverkar den emotionella utvecklingen hävdar Lindhagen (1997); barnberättelsen, berättaren och barnet. Brudal (1984) poängterar att läsning av barn-

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

berättelser för barn i förskolan skapar möjligheter till dialog mellan barnen och förskollärarna. Den här typen av dialoger menar han har sin utgångspunkt från barnberättelsen och avspeglar barnets behov då det är barnet som väljer samtalsämne utifrån boken. Det som barnet väljer att prata om är det som barnet vill få mer förståelse för, till exempel någon av figurernas beteende eller livssituation. Även Lundin Rossövik (2002) stödjer samtalet efter högläsningen. Hon menar att det är då barnen tar del av varandras olika synsätt genom att lyssna till varandra. På så sätt utvecklar de sin förståelse för att vi är olika och tänker olika, men att allas åsikt ändå är lika mycket värd. Det är en grund för att kunna förstå andra människors tankar och känna empati med dem.

Barn som får höra i en barnberättelse om någon som har det svårt, poängterar Raundalen (1997), reagerar genom att ge uttryck för att vilja hjälpa figuren, med andra ord visar barnet empati för figurerna i berättelsen. Enligt Lundin Rossövik (2002) bidrar läsningen av barnberättelser till barnets fantasi som i sin tur hjälper barnet att bearbeta händelser och upplevelser som det varit med om i det verkliga livet. Det är genom fantasin som barnet kommer i kontakt med sina och andras känslor och därmed utvecklar sin empatiska förmåga. Författarna ger exempel på att detta även kan äga rum i barnens lek, då barnet med hjälp av fantasin testar olika roller och därmed också att leva sig in i någon annans situation.

Det finns förskolepedagogik som förhåller sig negativ till barnberättelser. Lundgren & Borgström Norrby (1988) poängterar att Maria Montessori, som grundade Montessoripedagogiken, ansåg att barnberättelser för barn under fyra år var direkt skadligt. Hon menade att små barn inte kunde se skillnad på verklighet och fantasi, vilket gjorde att de inte kunde förstå att till exempel häxan i barnberättelsen inte är på riktigt. Montessori ansåg att barn under fyra år hade tillräckligt med mystik i sin vanliga värld så de behövde inte få det även genom barnberättelserna.

Bettelheim (1979), som är en känd analytiker av folksagor med utgångspunkt från Freuds teorier, hävdar att det är många föräldrar som väljer att utesluta barnberättelser där barnen kommer i kontakt med farliga och onda figurer och situationer. Detta menar Bettelheim är att beröva barn på kunskap och erfarenheter om det verkliga livet, och på så sätt hindra dem i deras inre utveckling. Lundgren & Borgström Norrby (1988) menar även de att många vuxna vill rädda barnen från allt skrämmande och farligt så de väljer söta och snälla barnberättelser

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

till barnen. Men detta anser Lundgren & Borgström Norrby (1988) bara är de vuxnas önskan om en värld utan ondska och tragedier. Vuxna vill tro att genom att ta bort hemska figurer som häxor och troll slipper barnen uppleva känslor som är negativa, och de får på så sätt en lyckligare barndom, men så är det inte menar författarna. De vuxna borde erbjuda barnen barnberättelser som kan rusta dem till världen vi lever i.

Höjer (2007) har gjort en intervju med förskolläraren Cecilia Kostenius som under sin förskolläraryrkesutbildning gjorde en undersökning till sitt examensarbete, om huruvida läsning av bilderböcker bidrar till barns empatiutveckling. Resultatet av undersökningen pekade på att läsningen bidrog till detta. Kostenius och hennes medarbetare träffade ett antal barn på en förskola vid flera tillfällen där de läste bilderböcker och diskuterade innehållet i dem utifrån ämnet känslor. Hon berättar att barnens empatiförmåga ökade från att känna sig in i figurenas känslor i böckerna till att handla mer empatiskt i olika situationer på förskolan. Kostenius berättar att undersökningen visade att läsningen av barnberättelser och diskussionerna bidrog till barnens förståelse för sin delaktighet och sin inverkan på varandra, vilket hon menar är grundläggande för empati. Det visade sig också att barnens förståelse för likheter och olikheter samt respekten för varandra ökade med hjälp av läsningen av barnberättelser.

Höjer (2007) redogör vidare för Kostenius som anser att genom barnberättelser kommer barnen i kontakt med flera olika känslor och får på så sätt förståelse för att alla har rätt att känna. Utifrån detta menar hon att man också lär sig att kontrollera de olika känslolägena, som till exempel glädje, ilska och sorg. Kostenius menar att alla barn kommer i kontakt med olika sorters känslor och måste därför få redskap för att utveckla och använda sig av den empatiska förmågan och för att kunna uttrycka sina känslor. Hon hävdar att en god självkänsla underlättar för att kunna känna empati för andra. Utifrån hennes egna erfarenheter anser hon att det i dagens samhälle saknas förståelse och empati gentemot andra. Numera läggs ingen större vikt vid förståelsen för handlingen utan det slätas över med ett förlåt som barnen inte menar.

Barn stöter ibland på människor som de blir rädda för, vilket Bettelheim (1979) menar till exempel kan bero på ett avvikande utseende. Barn som då fått erfarenheter i barnberättelsen av att något eller någon avskräckande genom magin kan förvandlas till något eller någon fin och snäll, kan i de avskräckande personer som de möter i verkligheten istället se möjligheten att finna en ny vän. Likaså kan hjältarna i barnberättelserna fungera som förebilder då de

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

ibland utvecklar vänskap med skräckinjagande och avvikande figurer. På så sätt får barnen redskap för hur man kan handla empatiskt genom att leva sig in i någon annans livssituation då de identifierar sig med hjälten.

2.2.1 Empati och moraliska aspekter

Litteratur för barn bör innehålla moralisk fostran vilket Bettelheim (1979) anser ska påvisa vinsterna av ett moraliskt handlande för barnet. I folksagan menar han att barnet på ett tydligt sätt får ta ställning till olika mänskliga förhållanden. Dessa barnberättelser innehåller både det goda och det onda vilket han hävdar att varje individ också har inom sig och det är därför vi också gärna vill välja sida. Detta skapar moraliska problem inom barnet som det måste kämpa med för att lösa. Dock identifierar sig barnet oftast med hjältegestalterna i barnberättelserna vilken bidrar till utvecklingen av deras moraliska handlande. Genom att komma i kontakt med det goda och det onda i barnberättelserna utvecklas barnens förståelse för människors olikheter och därmed utvecklas deras empati.

Granberg (1996) hävdar att hela verksamheten i förskolan inklusive läsningen av barnberättelser ska ha ett medvetet syfte för att kunna bidra till barnens utveckling på alla nivåer. Barn som tidigt får höra barnberättelser får tidigt stöd och bidrag till sin empati- och sympatiutveckling. Barnberättelsernas budskap framställer olika känslor och handlingar på ett sätt som barnen kan ta till sig som gott och ont samt rätt och fel. Bettelheim (1979) menar att det i folksagorna finns det onda men lika ofta det goda, precis som det gör i det verkliga livet.

2.2.2 Empati och identifikation

Flera författare anser att barnets kunskap om sig själv och andra stärks genom barnberättelserna (Lindhagen, 1997 och Brudal, 1984). Förutom att bli medveten om sina egna känslor utvecklar barnet även en förståelse för att andra har liknande känslotillstånd inom sig vilket är en grund för att känna empati.

Bettelheim (1979) hävdar att för att kunna förstå samt ha en relation till andra måste barnet först ha förståelse för sitt eget jag. Han menar att litteraturen för barn är den bästa förmedlaren för att ge barn kunskap om detta. För att litteraturen ska kunna bidra till barnens psykiska

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

utveckling måste den stimulera deras fantasi, ge dem redskap för att utveckla kunskapen om sig själva och sina känslor samt ta upp de problem som kan finnas i barns vardag och ge dem vägledning för hur de kan lösa dessa.

Öhman (2003) anser att man genom barnberättelser får redskap att stärka barnens empatiska förmåga. Barnen får genom sagan möjlighet att identifiera sig med olika karaktärer och kan då utveckla och bearbeta sina känslor. I folksagorna kan barnet lätt känna igen sig i huvudpersonen som är litet och ställs inför olika svårigheter. Genom att barnen identifierar sig med figurerna i barnberättelsen får de enligt Granberg (1996) möjlighet att utveckla förmågan att känna empati, detta är en av barnberättelsens viktigaste pedagogiska uppgift. Brudal (1984) stödjer och utvecklar detta då han hävdar att barnen genom barnberättelsen får tillgång till empatiska förebilder som de kan relatera till. Dessa ger barnen redskap för hur de kan känna empati, på så sätt att barnet ser upp till förebildens handlande och tar efter detta.

Barbro Lindgrens böcker om Max (1981) är skrivna med småbarnsspråk så att unga barn lätt kan leva sig in i situationerna och känna med Max anser Kåreland (2001). Hon anser även att till exempel Eva Lindstöms *Limpan är sugen* (1997) är en bok som synliggör vardagliga konflikter, känslor och behov som kan bidra till barns empatiska utveckling.

Barnberättelsernas viktigaste uppgift är att stärka barnens empati och förståelse för andra människor, poängterar Hellsing (1999). Litteraturen ger barnen möjlighet att tillgodose sig olika sorters känslotillstånd, dock kan man inte förutse vilka känslor barnet kommer att leva sig in i och tillägna sig. Författaren anser att samma barnberättelse kan vid två olika tillfällen hos samma barn framkalla två olika känslor.

2.2.3 Se till andras livssituation

Även om barn har svårt att bearbeta och ta till sig allt som händer runt dem, särskilt negativa upplevelser, så ska man inte låta bli att till exempel berätta för barnet om någon dött poängterar Lundgren & Borgström Norrby (1988). Barnberättelserna är ett utmärkt redskap för att hjälpa barnen att bearbeta olika slags situationer och kriser i livet. Dessutom menar författarna att barnberättelserna bemöter barnen med ett speciellt språk som de lätt kan förstå. Ett av de

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

största hjälpmedel barn har för att lära sig bearbeta och ta itu med upplevelser och känslor är fantasin, menar författarna.

Lundin Rossövik (2002) hävdar att barnen genom att lyssna på barnberättelser kommer i kontakt med flera olika känslor såsom rädsla, sorg och lycka. Författaren tar själv upp hur hon arbetar med läsning av barnberättelser för att bidra till barnens känsloliv. Hon menar då att, om syftet är att bidra till barnens empati, är utgångspunkten att välja böcker som har detta budskap och där barnen kommer i kontakt med figurer som har det svårt i sin vardag. Detta för att ge barnen möjlighet att kunna leva sig in i och reflektera över någon annans situation.

Genom att höra barnberättelser får barnen tillgång till inre bilder om hur olika känslor kan yttra sig. Ett exempel som Bettelheim (1979) tar upp är i Askungen, då man får läsa när hennes mamma dött, formuleras som ”varje dag gick hon till hennes grav och grät”. Man får alltså inte höra hur Askungen kände sig inombords utan endast om hennes reaktion. Dessa inre bilder av reaktioner kopplar barnet tillbaka till och lär sig känna igen och visa förståelse för andra människor när de till exempel, liksom Askungen, är ledsna och förtvivlade.

I empatibegreppet ingår, som tidigare nämnts, att sätta sig in i andra människors känslor vilket innebär att man måste se till andras livssituationer för att få en förståelse för människors olika sätt att leva. Kåreland (2001) anser att i barnböckerna, och i nyskrivna konstsagor, har berättelser om minoritetsgrupper blivit fler och fler. Under 80-talet ökade utgivningen av böcker kring ämnet invandring, till exempel kulturkrockar eller hot om utvisning. Efter könsrollsdebatten på 60-talet menar Kåreland att det har blivit en mer medveten syn kring de manliga och kvinnliga rollerna i barnböckerna, då debattörerna hävdade att det var viktigt att barnen hade ett positivt ideal i litteraturen. Hon menar likväl att en del kritiker har sagt att det är svårt att hitta starka flickor i barnlitteraturen, och att det mest är pojkar som figurerar i böckerna. Kåreland hävdar att barnboksförfattaren Barbro Lindgren har medgivit att hon tycker att det är roligare att skriva om pojkar än om flickor.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

3. Problemprecisering

Som litteraturavsnittet visar kan förskolor använda barnberättelser för att främja barns utveckling av empati. Genom att barnen får möjlighet att identifiera sig med figurerna i barnberättelserna, samt delge sina uppfattningar och lyssna till andra, skapas en medvetenhet hos barnet som bidrar till den empatiska utvecklingen. Likaså har de moraliska budskapen en betydelse för barnens empatiska utveckling. Men som tidigare forskning också påvisar är det viktigt att ha ett syfte med de barnberättelser som man berättar för barnen, vilket innebär att om syftet är att främja barnets empati bör man välja barnberättelser som har det som budskap. Utifrån detta vill vi undersöka vad förskollärare har för syfte med de barnberättelser som de använder i sitt arbete med barnen samt vad de anser om att använda barnberättelser för att främja barns empatiska utveckling.

Ovanstående resonemang har lett till följande frågeställningar:

- Vad har förskollärare för syfte med budskapen i barnberättelserna de använder i arbetet med barnen?
- Vad anser förskollärare på fältet om att arbeta med barnberättelser för att främja barns empatiska utveckling?

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

4. Empiri

I följande kapitel kommer vi att beskriva hur vi gick tillväga när vi genomförde vår undersökning samt vilka övervägande som gjordes när vi valde metod för undersökningen och hur vi bearbetade materialet från den. Vi kommer även att redogöra för hur vi gjorde vårt urval bland de respondenter som deltog i undersökningen och vilka etiska övervägande vi utgått från.

4.1 Metod

Vi har valt att göra en kvalitativ undersökning då vi vill se vad förskollärarna anser om att arbeta med barnberättelser för att främja barns empatiska utveckling och vad förskollärare har för syfte med budskapen i de barnberättelser de använder i arbetet med barnen. Detta har vi gjort genom att göra intervjuer med fyra förskollärare på fältet. Intervjuer valde vi för att kunna ställa följdfrågor och ge respondenterna möjlighet att utveckla sina svar. Vi har valt att göra semistrukturerade intervjuer vilket, enligt Denscombe (2000), innebär att man utgår ifrån frågor som man har förberett, men där respondenten har möjlighet att utveckla sina svar och den som intervjuar kan ställa följdfrågor.

Undersökningen gjordes på fyra olika förskolor då en förskollärare intervjuades på varje förskola. Intervjufrågorna (se bilaga I) arbetades fram utifrån problemformuleringarna:

- Vad har förskollärare för syfte med budskapen i barnberättelserna de använder i arbetet med barnen?
- Vad anser förskollärare på fältet om att arbeta med barnberättelser för att främja barns empatiska utveckling?

Under intervjuerna var en av oss ansvarig för att ställa frågorna och den andra förde minnesanteckningar. Vi var båda delaktiga i att ställa följdfrågor till den intervjuade. Denscombe (2000) menar att fältanteckningar ibland kan vara en fördel då vissa intervjuade kan känna sig obekväma om man spelar in dem på band. Anteckningarna är även användbara då man ska sammanställa resultatet eftersom anteckningarna fungerar som dokumentation som man kan gå tillbaka till vid sammanställningen.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

Denscombe (2000) poängterar att det finns en risk, när man använder intervju som metod i en undersökning, nämligen att respondenten svarar vad han/hon tror att den som intervjuar vill ha till svar, detta för att tillfredsställa den som intervjuar. För att undvika den risken förklarade vi före intervjuerna att vi var intresserade av hur respektive förskolläraren använde sig av barnberättelser i den pedagogiska verksamheten, och inte arbetsplatsen där förskolläraren arbetade. Vi berättade även att alla svar, oavsett vad de intervjuade svarade, skulle vara användbara för vår undersökning. Detta för att göra respondenten bekväm inför att bli intervjuad och på ett ärligt sätt berätta om sina personliga tankar kring arbetet med barnberättelser i den pedagogiska verksamheten.

4.2 Förskollärarna som deltog i undersökningen

Förskollärare A arbetar på en förskola som har fyra avdelningar varav två är 1-2 årsavdelningar och de andra två är 3-5 årsavdelningar. Förskolläraren som blev intervjuad roterar på de olika avdelningarna, vilket innebär att hon arbetar lite på varje avdelning.

Förskollärare B arbetar på en förskola som består av en åldersblandad avdelning med 16 barn.

Förskollärare C arbetar på en förskola som har två stora åldersblandade avdelningar med totalt 69 barn. Den intervjuade förskolläraren arbetar på båda avdelningarna.

Förskollärare D arbetar på en förskola som har endast en avdelning med 14 barn i blandade åldrar. Förskolan är nyöppnad och har därför många inskolningar och nyinskolade barn.

4.3 Urval

Undersökningen genomfördes på fyra olika orter då vi ville få variation på olika sätt att arbeta. Vi tror att resultatet hade blivit annorlunda om vi hade valt förskolor på samma ort eftersom förskolorna kanske arbetar likvärdigt inom samma rektorsområde. Urvalet har även utgått ifrån antalet inskrivna barn och om förskolorna delar in barnen på olika avdelningar utifrån ålder, eller om de arbetar med åldersblandade barngrupper. Detta för att se om det är någon skillnad på om och hur barnen får lyssna på barnberättelser.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

4.4 Bearbetning av data

Efter intervjuerna sammanställde vi våra data från varje förskola i löpande text i form av transkription så att resultatet motsvarade det källan angivit. Därefter skickade vi ut resultatet till samtliga förskolor som deltog i undersökningen. Detta för att förskollärarna skulle få möjlighet att kommentera saker som vi eventuellt missförstått. Däremot fick inte förskollärarna lägga till eller utveckla sina svar eftersom vi ansåg att detta kunde resultera i att förskollärarna ändrade sin åsikt i efterhand. Detta menar Denscombe (2000) är en viktig del då de intervjuade personerna ska få möjlighet att kontrollera så att det sammanställda materialet stämmer överens med vad som sagts under intervjun.

4.5 Etiska överväganden

Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (2002) poängterar att forskarna ska ge de personer som deltar i undersökningen information om deras rättigheter och deras roll i undersökningen. Detta gjordes då vi tog kontakt med undersökningspersonerna via telefon och informerade om att vi skulle göra en undersökning till vårt examensarbete där deras uppgifter skulle vara användbara i vår undersökning. Deltagarna blev även informerade om sin anonymitet.

Personerna som blev intervjuade blev tillfrågade om de ville läsa igenom, och på så sätt kunna komma med synpunkter på våra sammanställningar av deras svar innan de publicerades, samt om de ville ha ett exemplar av examensarbetet när detta var färdigt. Detta är något som även poängteras i Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (2002) då där framgår att deltagarna ska få möjlighet att komma med kritik på resultatet av deras medverkan innan det publiceras samt få önska en kopia av undersökningen.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

5. Resultat

Sammanställningen av minnesanteckningarna från intervjuerna kommer att presenteras i detta kapitel. I sammanställningen har vi utgått från och transkriberat de anteckningar som var relevanta för undersökningen. Kapitlet kommer att avslutas i en analys.

5.1 Resultat av intervjuerna

Förskollärarnas åsikter om hur barnberättelser kan användas för att främja barns empatiska utveckling, presenteras här utifrån hur förskollärarna ser på sitt eget arbete med barnberättelser. Det material som här har transkriberats har sin utgångspunkt i våra huvudfrågor till intervjun (se bilaga I), samt de följdfrågor som vi ställde för att få mer utvecklande svar från respondenten.

5.1.1 Att läsa/berätta dagligen

Förskollärare A: Förskolläraren berättar att de både läser och berättar barnberättelser för barnen samt låter barnen vara med och berätta för varandra. På förskolan används även sagopåsar på småbarnsavdelningarna, vilket innebär att man berättar och dramatiserar barnberättelser med hjälp av rekvisita.

Förskollärare B: Förskolläraren berättar att de på förskolan läser och berättar för barnen, förutom berättelser för barn så använder de sig av ”ritsagor”, ”flanosagor” samt ”sagolådor” vilka innehåller figurer som de använder sig av för att dramatiska berättelserna. Hon hävdar att de försöker använda sig av barnberättelser i alla ämnen som de arbetar med i verksamheten, då hon anser att man kan använda barnberättelserna som verktyg för att arbeta med alla mål i Läroplanen för förskolan (Lpfö98). Förskolläraren tycker att det är viktigt att barnen får ta del av berättelsernas kulturarv, detta gör de genom att även läsa äldre barnberättelser. De använder sig av både folksagor men också av modernare berättelser då dessa har större urval som barnen kan koppla till sin vardag. På förskolan läser de dagligen för de äldre barnen när de yngre sover, men de små barnen hämtar oftare böcker som de läser för dem under dagens gång.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

Förskollärare C: Förskollärare C berättar att de läser eller berättar för barnen varje dag. Barnen får möjlighet att själva välja om de vill höra på en berättelse och kan själv be om att få höra en. De har som mål att alla barn ska få ta del av barnberättelser varje dag.

Förskollärare D: På förskola D läser de och berättar barnberättelser för de äldre barnen dagligen, detta brukar äga rum när de yngre barnen sover. Hon menar att de yngre barnen också får ta del av läsning av barnberättelser då de ofta själva kommer med böcker som de vill att någon av pedagogerna ska läsa för dem någon gång under dagen. Förskolläraren berättar att de också använder sig av flanosagor, sagopåsar, rim och ramsor och drama då de berättar barnberättelser för barnen vid gemensamma samlingar där samtliga barn deltar.

5.1.2 Urval och tillgänglighet av barnberättelser

Förskollärare A: De äldre barnen turas om att följa med till bokbussen som kommer en gång i månaden, där barnen får vara med och välja de böcker som ska finnas på förskolan. Likaså är förskollärarna med och väljer och då utifrån pedagogiska syften, som kan vara barnens tillfälliga intressen, teman eller språkbehov. All litteratur på förskolan är tillgänglig för barnen, förutom vissa kapitelböcker som saknar bilder och faktaböcker, detta för att barnen ändå inte själv kan läsa dessa men de får självklart ta del av dessa böcker om de vill. Kapitelböckerna och faktaböckerna läser de för barnen för att de ska få skapa egna inre bilder med hjälp av deras fantasi då där inte finns några bilder i dessa böcker, detta menar hon även bidrar till barnens utveckling av fantasi.

Förskollärare B: Barnen följer med till biblioteket och får hjälpa till att välja ut de böcker som de har intresse för. Förskolläraren väljer ut böcker som har syftet att ta upp saker som är relevanta i barngruppen, till exempel konflikthantering. Förskolläraren väljer även att läsa skönlitteratur för barnen som tillgodoser barnens behov av utveckling, till exempel de språkliga behoven. De äldre barnen får vara med och välja de berättelser som de ska läsa men om förskolläraren känner att de har något speciellt ämne som de behöver eller vill ta upp så väljer de barnberättelse.

Förskollärare C: Barnen är med på biblioteket och väljer böcker, men även förskollärarna väljer böcker och då utifrån syfte som till exempel att få syskon, börja skolan eller annat som

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

rör barnens liv. Alla böcker är placerade på barnens nivå så att de är lättillgängliga för dem. Ibland är det barnen som väljer vilka böcker som ska läsas och ibland är det förskollärarna som väljer utifrån barnens behov av utveckling.

Förskollärare D: Tidigare har det varit så att de äldre barnen har fått följa med en förskollärare till biblioteket för att välja böcker. Men på grund av mycket inskolningar har det på senare tid blivit så att en förskollärare har gått ensam och valt de böcker som ska finnas på förskolan. Förskolläraren har då valt böcker utifrån barnen i barngruppen, deras behov av utveckling, intressen och om något särskilt inträffat. Barnen är de som väljer böckerna som de vill höra på sagostunden, men på samlingarna har förskollärarna ibland valt barnberättelse utifrån ett särskilt syfte.

5.1.3 Syftet med att läsa berättelser för barnen

Förskollärare A: Hon menar att det är viktigt att välja litteratur som utmanar barnen där de befinner sig i sin utveckling. För att kunna använda budskapen i berättelserna för barnen i ett speciellt syfte, anser förskolläraren att det är viktigt att läsa berättelsen i förväg för att kunna vara säker på att budskapet stämmer överens med målet med sagostunden. Detta även för att man ska kunna föra fram känslorna på figuren i berättelsen på bästa sätt, så att det blir lättförståeligt för barnen.

Förskolläraren anser att man i tidig ålder ska börja läsa och berätta barnberättelser för barn, då de så tidigt som möjligt ska lära sig att identifiera sig med figurerna i barnberättelsen, detta för att barnen ska kunna utveckla sin inlevelse och empati. Barnberättelserna är också bra hjälpmedel då man behöver prata om problem i barnens vardag. Berättelserna håller en distans till det verkliga livet som gör det lättare att ta upp den här sortens bekymmer.

Förskollärare B: Förskolläraren berättar att förskolan arbetar i mindre grupper där de använder sig av berättelser för barn och att deras syfte med att läsa för barnen är att tillfredsställa barnens behov av utveckling liksom att träna dem på att sätta sig in i andras känslor. De använder även berättelserna genom att koppla tillbaka till dem när något speciellt uppstår under dagen. Förskolläraren ger exempel på när två barn bråkar om samma bil, då det ena barnet slår den andra i huvudet med bilen påminner hon dem om en barnberättelse där

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

denna situation uppstod. De diskuterade fallet och barnet kom själv fram till hur det hade känts i huvudet på pojken i boken.

Förskollärare C: Syftet med att läsa och berätta berättelser för barn är själva upplevelsen och för att bidra till barnens språkutveckling eftersom de har många små barn på förskolan där hon arbetar.

Förskollärare D: Förskolläraren har som syfte med att berätta och läsa barnberättelser att skapa samspel och dialoger med barnen, att barnen ska lyssna på varandra och på barnberättelsen samt träna sin koncentrationsförmåga.

5.1.4 Barnberättelser för att främja barns empatiska utveckling

Förskollärare A: Förskolläraren anser att berättande och läsning av berättelser för barn kan främja barns empatiska utveckling. Barnen kan genom berättelsen bearbeta känslor som de har inom sig. De äldre barnberättelserna menar hon kan vara bra i arbetet med empati eftersom de tar upp det onda som möter det goda och moral. Genom moraliska handlingar som tas upp på barnens nivå i barnberättelserna och budskapet med att det goda alltid segrar, tror hon att barnen kan tillägna sig redskap för att handla empatiskt. Hon anser inte att man enbart kan använda sig av barnberättelsernas innehåll för att främja barnens empati, men att det är ett bra redskap.

Förskollärare B: Förskolläraren tror att barnen kan relatera till sin egen verklighet under tiden som de hör en berättelse. Hon menar att barnen kan behöva höra samma berättelse flera gånger för att kunna ta till sig innehållet, men också för att de kan se innehållet ur olika perspektiv vid olika tillfällen. Hon anser att barnberättelser kan främja barns empatiutveckling. Det är inte alltid så att barnet är moget att relatera till sig själv men barnet kan koppla innehållet till andras agerande. Om man till exempel väljer en bok som ska främja ett specifikt barns empati som ofta är i konflikt skapar detta en distans så att barnet inte blir utpekad, men genom att få höra de andra barnens tankar kan detta bidra till att barnet skapar förståelse. I verksamheten arbetar de medvetet för att främja empatin hos barnen, detta bland annat för att de har ett hårt klimat i barngruppen. Men hon anser att man inte endast kan använda sig av barnberättelser för att främja detta utan också av till exempel av drama, rim och ramsor.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

Förskollärare C: Hon tror att berättelser för barn kan användas för att främja barns empati. På så sätt att varje gång barnen får komma in i fantasins värld genom barnberättelserna får de träna på att tänka abstrakt och då också träna sig i att känna empati då även empati är abstrakt. Hon tar upp ”Max-Böckerna” som är barnböcker som riktar sig till de yngre barnen, böckerna har lite text och bilderna säger mer än vad texten gör. Dessa anser hon innehåller mycket empati och mycket känslor som barnen har lätt att ta till sig. Förskolläraren tror inte att barn vid ett års ålder kan koppla berättelsernas innehåll till verkligheten, men däremot har hon erfarenhet av att barn kopplar bilderna i böckerna till sin egen vardag som till exempel bilden på en hund till hunden där hemma. Hon menar att barnen lever här och nu och kopplar inte tillbaka barnberättelsens innehåll till sig själva om man inte påminner dem om händelser i berättelsen när det uppstår situationer där barnet är delaktigt. Barnens förmåga att koppla barnberättelsernas innehåll till det verkliga livet anser hon handlar om vilken mognadsnivå barnet befinner sig på. Däremot tror hon att barnen tar till sig erfarenheter från barnberättelserna omedvetet och att dessa påverkar deras värderingar och formar deras personlighet.

Hon har egna erfarenheter av att människor som lyssnat mycket på berättelser i sin barndom är mer empatiska och har lättare för språket och lättare för att knyta sociala kontakter. Upprepningar av berättelser underlättar för barnen att tillägna sig nya erfarenheter. Hon menar att gamla berättelser till exempel folksagor har budskap som bland annat moral som bidrar till barnens empatiutveckling, medan dagens barnberättelser utgår mer från samhällsproblem.

Förskollärare D: Förskolläraren tror att läsning av barnberättelser kan användas för att främja barns utveckling av empati. Hon kopplar tillbaka till det syfte hon har med läsning av barnberättelser då hon anser att samspel, dialoger och att kunna lyssna på varandra är en grund för att kunna känna empati. Hon tror att barnen kan koppla berättelsernas innehåll till deras vardag samt visa medkänsla för figurerna i barnberättelserna. För de yngre barnen anser hon dock att berättaren bör utmana barnen genom att ställa frågor och föra dialoger med dem för att de ska kunna sätta sig in i figurernas situation. Förskolläraren ger exempel på en pojke vars pappa tog sitt liv och utifrån detta började hon läsa barnberättelser för honom om döden för att han skulle prata om det som inträffat och på så sätt bearbeta det som hänt. Hon anser att man inte bara kan använda barnberättelser för att bidra till barnens utveckling av empati, men att man måste arbeta med detta medvetet då detta står i förskolans läroplan (Lpfö98).

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

5.2 Analys

Samtliga förskollärare berättar att de läser barnberättelser för barnen dagligen, vilket tyder på att barnberättelser är en del av deras pedagogiska arbete. Två av förskollärarna som arbetar på de åldersblandade avdelningarna har däremot endast planerad tid för att läsa barnberättelser för de äldre barnen, då lässtunden infaller när de yngre barnen sover. Förskollärarna hävdar att de yngre barnen ändå får möjlighet att höra berättelser då de oftare själva kommer med en bok som de vill att förskollärarna ska läsa för dem. Den förskolläraren som arbetar på den åldersindelade förskolan poängterade däremot vikten av att läsa för de yngre barnen då de tidigt får träna sig på att identifiera sig med figurerna i barnberättelserna och på så sätt utveckla sin inlevelse och empati.

Samtliga förskollärare hävdade att det är både de, som förskollärare, och barnen som väljer vilka berättelser som ska finnas på förskolan och vilka som skall läsas. När förskollärarna väljer vilka böcker de ska läsa för barnen är det utifrån särskilda syften, som till exempel att tillfredsställa barnens behov av utveckling, som till exempel språkliga sådana, eller behov av att bearbeta händelser som uppstått i barngruppen. Utifrån detta framkommer att förskollärarna anser att de har ett syfte med läsningen för barnen och inte utför den som en rutin i den dagliga verksamheten

Tre av förskollärarna poängterar att de har som syfte att utveckla barnens empatiska förmåga genom att läsa berättelser för dem. En av de övriga förskollärarna poängterar att hennes syfte med att läsa berättelser för barn är att bidra till barnens behov av utveckling som till exempel de språkliga. Den här förskolläraren menade även att barnberättelser kan användas för att utveckla barnens empatiska förmåga. Eftersom barnens behov av utveckling på olika områden kan innebära sådant som behov av stimuli av den empatiska utvecklingen kan man därför tolka detta uttalande som att hon använder barnberättelser i detta syfte om det är empati som barnen har behov av att utveckla. Samtliga förskollärare hävdade dock att man inte endast kan använda sig av barnberättelser för att främja barns empatiska utveckling men att man kan använda det som ett redskap i detta arbete.

Samtliga förskollärare anser att man genom att läsa berättelser för barn kan bidra till barnens empatiska utveckling. Däremot har de olika åsikter om hur läsning av berättelser för barn bidrar till barnens empatiska utveckling. Förskollärarna uppgav olika faktorer i barn-

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

berättelserna som de ansåg bidra till barns empatiska utveckling vilket bland annat var de moraliska handlingarna, och hur det goda och onda i barnberättelserna möts och där det alltid är det goda som vinner. Genom att visa att det goda är det som lönar sig i längden, och att det onda bestraffas, så kan barn tillägna sig redskap för att handla empatiskt. Någon hävdade att barnen, när de får höra berättelser, träder in i fantasins värld och då tränar sin förmåga att tänka abstrakt. En av de intervjuade förskollärarna hävdar att det som händer under tiden man läser berättelsen är grunden till barnens empatiska förmåga då hon syftar på att empati utvecklas genom att föra dialoger, samspela och lyssna på varandra. Dock är det ingen av dem som baserar sina antaganden på forskningsteorier, vilket tyder på att deras antaganden om hur läsning av barnberättelser bidrar till barns empatiska utveckling inte är fakta utan just antaganden.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

6. Diskussion

I följande kapitel kommer vi att ställa vår undersökning mot den forskning som tidigare tagits upp under det andra kapitlet. Vi förhåller oss positiva till att barnberättelser främjar den empatiska utvecklingen och anser att det finns litteratur som tar upp olika situationer som kan leda till bra diskussioner.

Samtliga förskollärare anser att barnberättelser är ett bra redskap för att främja empati hos barn, men i undersökningen visade det sig att alla inte hade empati som ett medvetet syfte med läsning av barnberättelser.

6.1 Läsning av barnberättelser

De fyra förskollärarna svarade att de berättade och läste barnberättelser för barnen på förskolan, vilket vi anser är ett bra sätt att lära barnen att sätta sig in i andras känslor och utveckla deras empatiska förmåga. Kimber (1999) hävdar att läsning av berättelser för barn är ett utmärkt sätt att arbeta med empati inom EQ då man genom att läsa berättelser för barnen ger dem möjlighet att leva sig in i någon eller några av rollerna.

I intervjun som Höjer (2007) gjorde med Kostenius anser respondenten att genom barnberättelser kan barnen komma i kontakt med olika känslor och får då förståelse för att alla har rätt till sina känslor. Hon menar att man också lär sig med hjälp av barnberättelserna att kontrollera olika känslor som till exempel glädje, ilska och sorg. Barnberättelsernas viktigaste uppgift är att stärka barnens empati och förståelse för andra människor, poängterar Helsing (1999). Han menar att litteraturen ger barnen möjlighet att tillgodogöra sig olika sorters känslotillstånd. Dock kan man inte förutse vilka känslor barnet kommer att leva sig in i och tillägna sig. Samma barnberättelse kan vid två olika tillfällen hos samma barn framkalla två olika känslor.

Bettelheim (1979) hävdar att det är många vuxna som väljer att utesluta barnberättelser med farliga och onda figurer och situationer, vilket han menar är att beröva barnen på kunskap och erfarenheter om det verkliga livet. Detta anser vi att de intervjuade förskollärarna inte gör då de låter barnen vara med och välja de barnberättelser som ska finnas och läsas på förskolan.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

Vi menar att barnen då kan välja de barnberättelser som de tycker verkar intressanta. Då kan barnen ta de böcker med ett tema som de omedvetet eller medvetet behöver bearbeta. Lundgren & Borgström Norrby (1988) menar att de vuxna tror att barnen får en lyckligare barndom om barnen inte behöver möta ondska och tragedier, vilket gör att de väljer bort barnberättelser med negativa handlingar och känslor som kan föras över på barnen, men så är det inte menar författarna. Vi håller med författarna om att de vuxna borde erbjuda barnen berättelser som kan rusta dem till världen vi lever i, eftersom de kommer att möta motgångar och kanske till och med ondska senare i livet och att det är då är viktigt att ha redskap för att kunna handla empatiskt.

6.2 Tillgång till sagostund

Vi anser att alla barn ska få möjlighet att lyssna på barnberättelser någon gång under dagen. På två av ställena som vi intervjuade så menade förskollärarna att de äldre barnen får lyssna på berättelser när de yngre barnen sover, medan de yngre barnen någon gång under dagen själv får komma till en vuxen med en bok som de vill lyssna på. Vi anser att de små barnen inte har fått den erfarenheten av att lyssna på en barnberättelse så att de förstår vad det går ut på, vilket vi tror gör att alla inte väljer att ta en bok och gå till en vuxen för att få den läst.

Granberg (1996) menar att barn som tidigt får höra barnberättelser får tidigt hjälp till sin empati- och sympatiutveckling. Budskapet i barnberättelserna framställer olika känslor och handlingar, som till exempel gott och ont samt rätt och fel, på ett sätt som barnen kan ta till sig. Vi anser dessutom att det kan vara svårt att veta om alla små barn får del av barnberättelserna då barnen själv ska välja om och i så fall när de ska få den berättad för sig. Det kan lätt leda till att något barn aldrig får ta del av barnberättelsens värld. Höjer (2007) utgår från Hofmans forskning och poängterar att det finns olika stadier i barns empatiutveckling som är baserade på barnens åldrar. Om man utgår från det så är det väldigt viktigt att de yngre barnen också får ta del av något moment som främjar deras empatiska utveckling. Om barnen inte får bidrag till sin empatiska utveckling från barnberättelserna så bör de få en chans att få den någon annanstans, då de inte får ta del av att lyssna på barnberättelser på samma sätt som de äldre barnen.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

6.3 Syftet med barnberättelserna

Valet av barnberättelser ska ligga både hos barnet och hos förskolläraren anser vi. Barnen behöver få välja eftersom de har sina behov och intressen som ska uppfyllas och förskollärarna behöver välja då de har ett särskilt ämne de vill ta upp och arbeta med i barngruppen. En av förskollärarna anser att syftet med läsning av berättelser för barn är att ge dem själva upplevelsen av att lyssna på barnberättelsen men också för att bidra till deras språkutveckling då de har många små barn på förskolan. Granberg (1996) hävdar att hela verksamheten i förskolan inklusive läsning av berättelser för barn ska ha ett medvetet syfte för att kunna bidra till barnens utveckling på alla nivåer.

Samtliga förskollärare som vi intervjuade väljer ibland barnberättelser på biblioteket som ska finnas på förskolan och ibland vilken berättelse som de ska läsa för barnen på förskolan, detta utifrån vilka behov av utveckling barnen har för att kunna utvecklas vidare eller om det hänt något speciellt i barnens liv. Lundgren & Borgström Norrby (1988) anser att barnberättelserna är ett bra redskap för att hjälpa barnen att bearbeta olika slags situationer och kriser i livet, dessutom menar de att berättelserna bemöter barnen med ett speciellt språk som de lätt kan förstå, vilket vi håller med om.

Det är viktigt att ha ett budskap och en tanke med barnberättelser som vi väljer att läsa för barnen. Alla förskollärare väljer böcker utifrån olika syften, till exempel så har majoriteten av de förskollärare som vi intervjuade som syfte att bidra till barnens empati genom att läsa barnberättelser för dem. Lundin Rossövik (2002) hävdar att om syftet är att bidra till barnens empati så bör man välja böcker som har detta budskap och där barnen kommer i kontakt med figurer som har det svårt i sin vardag för att barnen ska få möjlighet att kunna leva sig in i någon annans situation och därmed utveckla sin empatiska förmåga.

6.4 Empati genom de moraliska budskapen

Två av förskollärarna hävdar att de moraliska handlingarna och det goda och onda i barnberättelserna där det alltid är det goda som vinner är en bidragande faktor till barnens empatiska utveckling, då de genom detta kan tillägna sig redskap för att handla empatiskt. Enligt Raundalen (1997) har det visat sig i tidigare forskning att barns empati speglar barnets moral och är därför också beroende av var barnet befinner sig i sin moraliska utveckling.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

Dessa två förskollärare får stöd av Bettelheim (1979) då han menar att barnberättelserna bör innehålla en moralisk fostran som på ett tydligt sätt visar vinsterna av ett moraliskt handlande. Genom att barnet kommer i kontakt med det goda och det onda, väljer de ofta att identifiera sig med den goda hjältegestalten vilket han hävdar bidrar till utvecklingen av barnens moraliska handlande och därmed också deras empati.

En av dessa förskollärare påpekar dock att det endast är de moraliska budskapen som finns i de äldre barnberättelserna som kan bidra till barnens empatiska utveckling, då hon anser nutidens barnberättelser mer tar upp problem och fördomar som finns i dagens samhälle. Hon får här stöd av Kåreland (2001) som anser att i barnböckerna och nyskrivna konstsagor har berättelser om minoritetsgrupper blivit fler och fler. Under 80-talet ökade utgivningen av böcker kring ämnet invandring och vad detta kan föra med sig, vilket vi anser tyder på att nutidens barnböcker speglar samhället ur olika vinklar, men vi tror att även detta kan bidra till barnens empati utveckling då de genom dessa barnberättelser får ta del av andra kulturer och andras livssituation, och på så sätt kan glädjas eller sörja med de personerna.

6.5 Empati genom barnberättelsen

Enligt Lundin Rossövik (2002) bidrar läsning av barnberättelser till barnets fantasi som i sin tur hjälper barnet att bearbeta händelser och upplevelser som det fått i det verkliga livet. Det är genom fantasin som barnet kommer i kontakt med sina och andras känslor. Detta kan även ha ett samband med den ena förskollärarens teori om att när barnen kommer i kontakt med fantasins värld som de gör när de får höra barnberättelser, tränar de sig i att tänka abstrakt. Utifrån Lundin Rossövik kan man tolka den här förskollärarens uttalande som att när barnet träder in i fantasins värld tränar det sig i att handla empatiskt. Detta då barnet använder fantasin för att kunna tänka sig in i hur de hade handlat i en situation i en barnberättelse, vilket innebär att barnet tänker abstrakt då situationen inte är på riktigt.

En av de andra förskollärarna menar att föra dialoger, samspela och kunna lyssna på varandra som hon strävar efter när hon läser för barnen bidrar till deras empatiska utveckling. Detta anser vi poängterar att det inte bara är barnberättelsens handling som bidrar till barnens empatiska utveckling utan också de tre centrala begrepp som Lindhagen (1997) poängterar det vill säga barnberättelsen, berättaren och barnet. Lundin Rossövik (2002) stödjer samtalen efter

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

högläsningen, då hon menar att det är då barnen tar del av varandras olika synsätt genom att lyssna till varandra. På så sätt utvecklar de sin förståelse för att vi är olika och tänker olika, men att allas åsikt ändå är lika mycket värd, vilket är en grund för att kunna förstå andra människors tankar och känna empati med dem. Raundalen (1997) menar att empati innebär att kunna och vilja lyssna på andra.

En av förskollärarna poängterar vikten av att börja läsa barnberättelser för de yngre barnen så tidigt som möjligt då de får träna på att identifiera sig med figurerna i barnberättelserna. Höjer (2007) hävdar utifrån det kognitivistiska perspektivet att empati är unikt för människan och är något som måste läras in redan i tidig ålder. Utifrån att läsning av barnberättelser bidrar till barns empatiska utveckling kan man konstatera att man ska börja läsa för de yngre barnen så tidigt som möjligt. Brok (2007) utgår från Freuds psykodynamiska teori då hon menar att personligheten och den psykiska utvecklingen är beroende av erfarenheter man gör i den tidiga barndomen och att det är då empatin grundläggs.

Utifrån att läsning av barnberättelser bidrar till barns empatiska utveckling får förskolläraren även stöd av den psykodynamiska teorin då hon anser att man ska börja läsa för barn så tidigt som möjligt då även teorin hävdar att empati grundas i den tidiga barndomen. Genom att barnen identifierar sig med figurerna i barnberättelsen får de enligt Granberg (1996) möjlighet att utveckla förmågan att känna empati, detta är en av sagostundens viktigaste pedagogiska uppgift. Brudal (1984) stödjer och utvecklar detta då han hävdar att barnen genom barnberättelsen får tillgång till empatiska förebilder som de kan relatera till. Dessa ger barnen redskap för hur de kan känna empati, på så sätt att barnet ser upp till förebildens handlande och tar efter detta. Även Öhman (2003) anser att man genom barnberättelserna får redskap att stärka barnens empatiska förmåga, då de genom sagan får möjlighet att identifiera sig med olika karaktärer och kan på så sätt utveckla och bearbeta sina känslor.

6.6 Konsekvenser av resultatet

Utifrån förskolans läroplan (*Lpfö98*) kan man konstatera att det i förskolans verksamhet ingår i målen att främja barns empatiska utveckling. Styrdokumentet understryker att barnen ska få redskap för att kunna sätta sig in i andras livssituation och skapa förståelse för detta, samt visa respekt och hjälpa varandra. Utifrån detta är det tydligt att arbeta för att främja barns

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

empatiska utveckling är en del av förskolans uppdrag. I vårt resultat uppgav samtliga förskollärare att de ansåg att barnberättelser kan användas för att främja barns empati, men däremot ansåg några av förskollärarna att barns empati främjas omedvetet genom läsning av barnberättelser och att det inte behövdes någon särskild reflekterande handling från förskollärarna för att barnen skulle tillägna sig det. Vad detta beror på är svårt att säkerhetsställa. En av våra teorier är att förskollärare inte har tillräckligt med kunskap om barnberättelsernas bidrag till barns utveckling.

Vid intervjuerna tillfrågades förskollärarna vad de tror att det är i barnberättelserna som främjar barnens empati. En av respondenterna ansåg att hennes planering av arbetet med barnberättelser för barnen främjade barnens empatiska utveckling då hennes syfte bland annat var att skapa samspel och dialoger när hon läste berättelserna för barnen. Hon ansåg även att hon valde böcker som hon ansåg bidrog till detta då hon gav ett exempel då en pojkes pappa tagit livet av sig och hon då valde böcker som kunde hjälpa honom att bearbeta detta. De resterande förskollärarna angav att de trodde att det var innehållet i barnberättelserna som främjade den empatiska utvecklingen hos barnen, som till exempel det moraliska budskapet i böckerna. Som vi tolkar detta så anser majoriteten av respondenterna att det är böckernas innehåll som bidrar till barnens empatiska utveckling utan någon reflekterande handling från förskollärarna.

Vi anser att förskollärarna bör ha ett medvetet handlande i arbetet med barnen, oavsett om det rör sig om empati eller ej. Vi anser även att förskollärare bör ha empati som ett medvetet syfte i deras arbete i verksamheten. Det står klart och tydligt i förskolans läroplan att förskolan ska uppmuntra och stärka barnens empatiska förmåga. Det finns även mycket forskning idag som visar på att empati är något som lärs in, hur barns empati utvecklas genom barnberättelser och hur man kan arbeta med barnberättelser för att stimulera denna utveckling av empati. Kan det vara så att förskollärare idag inte får ta del av denna forskning i sin utbildning? Utan empati har människor svårt att samarbeta och leva tillsammans i vårt samhälle. Om barnen inte blir rustade med denna kompetens har de gått miste om ett värdefullt redskap för att förstå och agera i sin omvärld. När vi genomförde våra intervjuer uppmärksammade vi att det hade varit intressant att även observera de intervjuade för att se om deras svar stämmer överens med praktiken.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

6.7 Slutsatser

Av vår undersökning har det framgått att läsning av barnberättelser används på förskolorna. Den visar att majoriteten av förskollärarna använder sig av barnberättelser för att medvetet främja barns empatiska utveckling. Samtliga förskollärare i undersökningen hävdade att barnen fick följa med till biblioteket och välja de böcker som ska finnas på förskolan. Även förskollärarna väljer böcker och då utifrån särskilda syften som att tillfredsställa barnens behov av utveckling och utmana dem vidare i deras utveckling eller utifrån händelser som är relevanta i barngruppen.

Samtliga respondenter ansåg att barnberättelser kan främja barns empati, men att det inte är tillräckligt med endast användning av barnberättelser för att nå detta, utan förskollärarna menar att man kan använda det som ett redskap i arbetet för att främja barns empatiska utveckling.

6.8 Förslag till vidare forskning

Ett förslag till vidare studier kring barns empatiska utveckling kan vara att under en längre period göra fältstudier då man läser barnberättelser för barn och observerar om detta bidrar till barnens empatiska utveckling. Likaså för att göra en mer övergripande forskning genom att läsa barnberättelser regelbundet för en grupp barn från förskoleåldern upp till tonåren och jämföra om dessa barn är mer empatiska än tonåringar som inte ingått i studien.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

7. Sammanfattning

Syftet med undersökningen var att se om förskollärare anser att de medvetet arbetar med läsning av barnberättelser för att främja barns empati. Det vi också ville undersöka var om förskollärare har ett medvetet syfte med budskapen i de barnberättelser som de använder i arbetet med barnen, samt vad de har för tankar kring att arbeta med barnberättelser för att främja utvecklingen av barns empati. Detta undersökte vi genom att göra fyra kvalitativa intervjuer på fyra olika förskolor, där vi intervjuade en förskollärare på varje ställe för att kunna ställa följdfrågor och ge dem möjlighet att utveckla sina svar, och därav få ett större underlag till vårt resultat.

Tidigare forskning har visat att läsning av barnberättelser främjar barns empatiska utveckling. Det har även poängterats att vi inte föds med empati utan det är något som barnen utvecklar genom förebilder, erfarenheter och mognad. I barnberättelserna får barnen möjlighet att möta olika roller som de kan identifiera sig med och på så sätt utveckla sitt moraliska handlande och sin empati. Barnen får även genom barnberättelserna uppleva olika livssituationer och får på så sätt erfarenheter och redskap till att sätta sig in i någon annans känslor och situation, vilket är att känna empati.

Resultatet visade att majoriteten av förskollärarna hade barns empatiska utveckling som ett medvetet syfte med läsningen av barnberättelserna. En förskollärare uppgav andra syften, samtliga uppgav ändå att de ansåg att barnberättelser kan användas för att främja barns empatiska utveckling. Det är dock oklart utifrån förskollärarnas svar om de har kunskap eller erfarenhet av hur barnberättelseläsning kan användas för att främja barns empati eller om det endast är deras personliga åsikter.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

Källförteckning

Brok, Lene. (2007). *BERÄTTA BERÄTTA: En bok om berättandets rum*. Stockholm: Runa förlag.

Brudal, Paul Jan. (1984). *Sagan och det omedvetna språket*. Stockholm: Nordstedts.

Bettelheim, Bruno, till svenska av Disa Törngren. (1979). *Sagens förtrollade värld - folksagornas innebörd och betydelse*. Stockholm: AWE/Geber.

Denscombe, Martyn. (2000). *Forskningshandboken - för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.

Doderer, Klaus. (1980). *Den tyska barnboken – Ideologikritik och analys*. Stockholm: Rabén och Sjögren.

Granberg, Ann. (1996). *Småbarns sagostund*. Stockholm: Liber Utbildning AB.

Helsing, Lennart. (1999). *Tankar om barnlitteraturen*. Stockholm: Rabén och Sjögren Bokförlag.

Höjer, Dan. (2007). *Empati*. Stockholm: Författaren och Sveriges Utbildningsradio AB.

Kimber, Birgitta. (1999). *EQ - livsnödvändig kompetens - en introduktion till arbetet med EQ i skolan*. Solna: Ekelund.

Kåreland, Lena. (2001). *Möte med barnboken - linjer och utveckling i svensk barn- och ungdomslitteratur*. Stockholm : Natur och kultur, cop.

Lindhagen, Marie. (1997). *En säck full med sagor*. 2 uppl. Solna: Ekelunds Förlag AB.

Lundgren, Michael & Borgström Norrby, Lisa. (1988). *Sagens läkande kraft - sagoläsning som krisbearbetning för barn*. Stockholm : Wahlström & Widstrand.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

Lundin Rossövik, Maria. (2002). *Följ med till sagans land*. Stenungsund : Hællquist & Röstlund.

Läraryrket, 2005: *Lärarens handbok: skollag, läroplaner, yrkesetiska principer, FN:s barnkonvention*. 5 uppl. Stockholm: Läraryrket.

Olweus, Dan. (1991). *Mobbning i skolan*. Stockholm: Liber AB.

Raundalen, Magne. (1997). *Empati och aggression – om det viktigaste i barnuppfostran*. Lund: Studentlitteratur.

Öhman, Margareta. (2003). *Empati genom lek och språk*. 2 uppl. Stockholm: Liber.

Internet källor

Vetenskapsrådets forskningsetiska principer, (2002). (2008-11-27 11:10).

http://www.vr.se/download/18.427cb4d511c4bb6e38680002601/forskningsetiska_principer_fix.pdf

Skönlitterära böcker

Grimm, Jacob och Wilhelm. (1978). *Askungen*. Stockholm: Kosmos.

Lindgren, Barbro. (1981). *Max bil*. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Lindström, Eva. (1997). *Limpan är sugen*. Stockholm: Alfabeta.

Utan fantasi ingen empati!

Charlotte Kastengren och Jeanette Persson

Bilaga I

Intervjufrågor

1. Läser / berättar ni barnberättelser för barnen?
2. Har ni läsning av barnberättelser med barnen dagligen?
3. Vem väljer böckerna på biblioteket?
4. Har ni litteraturen tillgängliga för barnen på förskolan?
5. Vem väljer vilken barnberättelse som ska berättas?
6. Har ni ett särskilt syfte med läsningen av barnberättelsen?
7. För ni dialoger med barnen kring barnberättelsernas innehåll?
8. Tror du att läsning och berättande av barnberättelser kan främja barnens empatiska utveckling?
9. Det har gjorts forskning som visar att läsning av barnberättelser stimulerar barns empatiutveckling. Hur förhåller du dig till detta?